

crkva u svijetu

POGLEDI

DIJALOŠKO SUOČENJE IZMEĐU MARKSISTIČKE I KRŠĆANSKE ANTROPOLOGIJE

Ante Kusić

II dio

Marksistička solidarnost

Uspoređujući marksističko i kršćansko shvaćanje solidarnosti, Girardi u svojoj knjizi »*Marxismo e cristianesimo*« opet polazi od načela da dijalog treba započeti od onoga što marksizam, kad nije čuo Boga, želi potvrditi, ili — koje vrednote marksizam želi naglasiti svojim prihvaćanjem ateizma.

Govoreći o duhovnoj krizi jednoga svojeg lica, Kineza Tchena, u djelu »*La condition humaine*« Malraux govori: »Kad je njegov novi učitelj suprotstavio kršćanstvu ne argumente, nego druge oblike veličine, vjera je malo pomalo, bez krize, iskliznula kao pijesak između prsta Tchenevih.« Idejnoj veličini kršćanstva marksizam suprotstavlja veličinu svoje etičke poruke o ljudskoj solidarnosti u procesu rastuće socijalizacije svijeta, intenzivne (u odnosu na čovjeka kao pojedinca) i ekstenzivne (u odnosu na sve širi krug zajednica) — kao što je očito na područjima ljudskog rada, vlasništva, kulture, zabave itd. Tu poruku solidarnosti u procesu socijalizacije svijeta nosi u sebi također kršćanstvo, i javlja se pitanje: jesu li te dvije veličine, te dvije poruke solidarnosti, nade, socijalizacije takve da se međusobno isključuju, ili se one u mnogo čemu možda dadu međusobno dopuniti? Pokušajmo suočiti poruku marksističkog solidarizma i kršćanskog solidarizma! Koja ih načela obilježavaju?

Temelj komunitarnosti

Marksistički solidarizam definira se u kontekstu dijalektičkog shvaćanja cjelokupnog svemira, koji nije tek mnoštvo pojava, nego skladna i jedinstvena cjelina u kojoj se pojave međusobno uvjetuju. Marksizam dakle ne shvaća čovjeka kao izdvojena pojedinca, nego kao biće koje je utkano u odnose s prirodom i posebno s ljudima: bit čovjeka jest društvena, izdvojeni pojedinac jest apstrakcija. Marx govori: čovjek je »generičko biće«, komunitarni organizam, koji se ne može preoblikovati ako se ne preoblikuje sama povijest. Proizvodni odnosi jesu ono temeljno što povezuje čovjeka s prirodom i s ostalim ljudima: socijalnost čovjeka temelji se na socijalnosti rada, i to ne samo na ekonomskom nivou, nego na nivou cjelokupne čovječje aktivnosti. Socijalnost čovjeka u toku povijesti postaje sve dubljom, i to preko socijalizacije radnih odnosa. Radni odnosi jesu temelj komunitarnosti.

Komunitarni ideal

U društvu pojedinac može biti integriran kao sredstvo i kao cilj, kao rob i kao slobodan. Tok povijesti orijentiran je prema zajednici slobodnih i međusobno jednakih ljudi, gdje čovjek pojedinac ima biti tretiran kao cilj, a ne kao sredstvo. Pojedinac može sebe ostvariti kao cilj samo u bratskoj zajednici, gdje su dokinute sve forme zarobljivanja i otuđenja (alijenacije). Ta će zajednica biti društvo bez klase, bez države, bez prisile. Tim budućim novim, objektivnim izvanjskim odnosima između ljudi odgovarat će novi subjektivni unutarnji odnosi: nova ljudska svijest i novi etički stavovi. Egoizam i individualizam tu će biti svladani, a među ljudima zavladat će pravda i ljubav: ljudi će živjeti po načelu — svaki za sve i svi za jednoga. Komunističko društvo budućnosti bit će jedna zajednica ljubavi. U tom društvu davat će svatko prema svojoj sposobnosti i primat će prema svojim potrebama; bit će prevladani ekonomski sukobi, u kojima treba gledati korijen svakog zla. Temelj toga komunitarnog ideala predstavlja sama vjera u čovjeka, vjera u bolju budućnost, u mogućnost *stvoriti novo čovječanstvo*. Ta vjera u čovjeka čini bitnost marksističkog optimizma i nade. Međutim, poslije nego je demitizirao nebo, suvremeni marksizam demitizira i zemlju. Mnogi marksistički mislioci drže da u budućem čovječanstvu ipak neće biti riješeni svi problemi, niti prevladani svi oblici otuđenja. Vjera u nužnost napretka čini se kadgod nagrizena perspektivom neodređenog trajanja kapitalizma i pogotovu prijetnjom atomskog samoubojstva. Tako marksistička nada ostaje veliki projekt, i prestaje biti apsolutna sigurnost, te na taj način postaje mnogo više realističkom.

Kritika situacije

Perspektivu ideala budućeg čovječanstva u marksizmu uvijek prati kritika povijesne situacije. Vrednovanje povijesnih situacija sažeto je u pregnantnoj kategoriji otuđenja. Otuđenje je antiteza slobode, sreće, ljudskog dostojanstva. Ono je življenje po modelu gospodar-rob: tu je čovjek tretiran kao sredstvo, svijet je atomiziran — pozornica rata svih

protiv svih, ljudska svijest opterećena je egoizmom i individualizmom što ih sa sobom nosi neograničenost privatnog vlasništva i bezobzirnost slobodne inicijative.

Povijesni zadatak komunističkog pokreta

Prevladati otuđenje, preoblikovati povijesnu situaciju i izjednačiti je s idealom budućeg čovječanstva, osloboditi čovječanstvo oslobodivši proletera — to je povijesni zadatak komunističkog pokreta. Pri tom — ljubav prema čovječanstvu ne smije biti platoniska, nego efikasna, ostvarena u novim strukturama, posebno onima ekonomskim, gdje mora silom biti svladano ekonomsko ropstvo potlačenog proletarijata. U zajedničkoj borbi za oslobođenje potrebno je da se ujedini sav proletarijat svijeta. Proletarijat je protagonist povijesti, mesija-osloboditelj. Proleterska solidarnost jest uvijek efikasnosti borbe za oslobođenje, ona prelazi nacionalne granice. Proleteri svega svijeta žive u istim uvjetima otuđenja i moraju svladati to otuđenje u zajedničkoj revolucionarnoj borbi. Za pojedinog proletera uspjeh ovisi o uspjesima proletera klase, a uspjeh te klase — kao radničke — jest uspjeh čovječanstva. Nužno je dakle da svaki pojedinac podredi svoje osobne interese interesima proletera klase i preko nje interesima čovječanstva. Marksist nema privatnog života, on uvijek djeluje u komunitarnoj perspektivi; njegov život jest socijalna služba, a prva zapovijed za njega jest ljubav za braću radnike, sve do žrtve života. Marksist se tako mora boriti za ideale koji će se ostvariti tek u budućem čovječanstvu. Borba za oslobođenje koju vodi proletarijat mora biti organizirana. Partija je izraz tog zahtjeva, ona upravlja akcijama proletarijata. Vjernost direktivama partije sintetizira sve moralne imperative. Partija tumači osjećaje i interese radničkih masa, ona je savjest proletarijata. Tako, dok religija zahtijeva pokornost ljudima koji predstavljaju Boga, marksizam zahtijeva pokornost ljudima koji predstavljaju čovjeka u njegovoj težnji za oslobođenjem. Marksist živi za partiju, za radničku klasu, za čovječanstvo. Marksističku poziciju u odnosu na efikasnost borbe za oslobođenje proletera klase možemo sintetizirati riječima Maksima Gorkog: »Sa socijalizmom je prvi put prava ljubav prema čovjeku organizirana kao stvarateljaska sila.«

Komunitarni humanizam i kritika kršćanstva

Marksistička kritika otkriva u kršćanskom shvaćanju stvarnosti, etike, idealizma, ljubav individualističke značajke, koje lišavaju čovjeka komunitarne bitnosti i stimuliraju egoizam, tako da religija u načelu isključuje solidarnost. Po kršćanskom shvaćanju — smatra marksizam — stvarnost je samo agregat pojedinačnih bića, društvo samo skupina pojedinaca bez dublje, ontološke i unutarnje povezanosti. Kršćanski je ideal u biti individualistički, nije komunitaran: kršćanin je čovjek čija je vrhovna težnja osobno savršenstvo, osobno spasenje, osobna sreća, »spasenje duše« — tako da spasenje drugih ljudi interesira kršćanina samo toliko koliko je ono povezano s njegovim osobnim spase-

njem. Kršćanski ideal u biti je n a d z e m a l j s k i: čovjek je pozvan na to da se pripremi za nebo, a ne da bolje konstruira zemlju. Kršćanski ideal ljubavi upravljen je na Boga, a ne na ljude. Kršćanin je stoga čovjek Božji, a ne čovjek ljudski: čovjek koji mnogo moli, ali malo ljubi, za kojega su bližnji više opasnost koju treba izbjegavati negoli braća koju treba ljubiti. Obuzet time da brani prava Božja, kršćanin se ne zanima za prava ljudska. Dapače, braneci prava Božja on gaji prava ljudska (progoni u ime religije, vjerski ratovi, metode inkvizicije itd.). I po svojem naglašavanju »vječne nagrade« religija je u biti egoistična. Individualistički karakter kršćanstva, međutim, najviše dolazi do izražaja u njegovu povezivanju s liberalnim ekonomskim režimom, koji predstavlja institucionalizirani egoizam. Ljubav o kojoj govori kršćanstvo, kako smatra marksizam, jest sterilna, platonska, iluzorna, dok je samo marksistička ljubav efikasna i stvarateljska. Kršćanska ljubav vezana je uz dobro duša a ne uz dobra tjelesna, uz vječno spasenje, ne uz spasenje zemaljsko. Kršćanska ljubav obuzeta je u prvom redu time da upozna čovjeka s njegovim dužnostima, a ne time da brani njegova prava, time da propovijeda predanost budućoj nagradi, a ne time da se bori za ostvarenje pravde na zemlji. Kršćanska ljubav ostaje samo u granicama legaliteta, ona ne dopušta revoluciju, pa na taj način kanonizira nepravde državne zakone. Tu se radi samo o ljubavi pojedinca prema pojedincu, a ne vodi se računa o tome da se pojedinac ostvaruje samo u okviru zajednice. Protivno svemu tome, marksist se zalaže za područje svjetovno, ekonomsko, za obranu čovječjih prava, za ostvarenje zemaljske sreće, pravde, za novu zajednicu — putem solidarne, borbene i revolucionarne aktivnosti.

Z a k l j u č a k

Marksistički ateizam, negirajući kršćanstvo i religiju uopće, želi odbaciti egoizam, individualizam i prihvatiti ideal komunitarizma. Tako smo se mi kršćani — po marksističkoj kritici — našli u jednoj paradoksalnoj situaciji: kršćanstvo — duhovni pokret što ga je njegov Utemeljitelj označio biljegom ljubavi prema bližnjemu, pokret koji upravo u toj ljubavi nalazi svoj glavni razlog postojanja, kritiziran je i odbačen u ime ljubavi prema čovjeku.

Naše pitanje u vezi s time glasi: što je prouzročilo tako temeljito neshvaćanje kršćanstva i time izazvalo otpad radničke klase od kršćanstva?

Konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu »Gaudium et spes« (Radost i nada) indicira odgovor na to pitanje kad kaže da vjernici mnogo puta — zbog nedovoljnog odgoja u vjeri, zbog krivih predodžaba o kršćanskoj nauci, zbog različitih defekata u njihovu vjerskom, moralnom i socijalnom životu — »sakrivaju pravo lice Boga i religije«, a razlog je tome »ljudska slabost onih kojima je Evanđelje povjerenom«.

Tako se dolazi na to da nas marksistička kritika pogađa ne stoga što smo kršćani, nego stoga što to nismo u dovoljnoj mjeri. Na kraju, možda su najodlučniji argumenti marksističke kritike kršćana uzeti iz samog kr-

šćanstva. Kao odgovor na tu kritiku potrebno je osvijetliti izvorno kršćansko shvaćanje solidarnosti, komunitarnog poziva, priznavši osobne i kolektivne promašaje kršćanstva, koji se uostalom događaju i u marksista — makar je izvorno nadahnut solidarističkom i komunitarnom porukom svijetu.

Kršćanska solidarnost

Individualistička verzija kršćanstva donekle je sadržana u odgovoru katekizma na pitanje »Zašto smo na svijetu«. Taj odgovor glasi: »Na svijetu smo zato da Boga spoznamo, ljubimo, njemu služimo u ovom životu, i tako da se spasimo u drugom životu«. U takvom odgovoru implicitno je doduše sadržan i komunitarni poziv čovjeka, ali danas se osjeća potreba taj komunitarni poziv također izričito naglasiti zbog preodgajanja kršćanske svijesti. Taj preodgoj svijesti treba da efikasno spoji velike čisto ljudske vrednote s vrhunaravnim vrednotama, zemaljski odnos prema čovjeku s vrhunaravnim odnosom prema Bogu, kulturnu religioznost sa sferom zemaljskoga. Bez takva spajanja upada se u suptilno moraliziranje, gdje se kršćanska etika svodi na određeni kodeks dužnosti, pri čemu se gubi iz vida konkretizacija kršćanskog morala u realnoj problematici upravo ovog svijeta, ovih ljudi, ovih konkretnih događaja koji se zbivaju u nama i u povijesti. Kršćanski je moral uvjetna konkretizacija spajanja sa Svetim Trojstvom, utjelovljivanje u bezgraničnoj ljubavi Kristovoj, zajedništvo svetih, nastavljanje Kristova uskrsnuća u neugasivosti nade i radnog zanosa za braću ljude, anticipirana prisutnost eshatona u smirenom posjedovanju sreće za sve ljude itd.

Dalje, na doktrinarnom polju, poslije tridentinskog sabora, ekleziologija je bila orijentirana na apologetiku: branila se Katolička crkva kao jedina prava Kristova Crkva protiv shizme, naročito one protestantske; branila su se posebno prava Crkve, klera, protiv nastojanja kraljeva, careva, političara da Crkvu podrede sebi. Akcenat je time bio stavljen na juridičke i hijerarhijske aspekte u shvaćanju Crkve kao vidljivog društva. Dogodilo se to da je slovo zakona unijelo u Crkvu duh institucionalizma, individualizma, karijerizma, što je sve skupa istisnulo duh evanđeoskog nadahnuća komunitarne ljubavi.

Na individualističku verziju kršćanstva utjecala je također empiristička (u protestantskom svijetu) i racionalistička (u katoličkom svijetu, slijedeći Wolffa) filozofija. Te filozofije impostirane su individualistički i statički, jer one promatraju stvari singularno, atomistički, a ne globalno; promatraju ih statički, u onome »biti«, a ne dinamički, u onome »nastajati« i »mijenjati se«.

Sve to skupa prouzročilo je gubitak osjećaja za komunitarnu i povijesno primjenljivu dimenziju kršćanstva.

Kršćanski poziv na ljubav

Krist je u svojoj nauci osobito naglasio ljubav prema braći, i to kao neodvojivu od ljubavi prema Bogu (1 Iv. 4, 20—21). Po Kristu — ljubav prema Bogu i bližnjemu predstavlja sintezu cjelokupnog zakona (Mt. 22, 34—40). Ljubav prema bližnjemu Krist kvalificira kao novu zapovijed, njegovu zapovijed (Iv. 13, 34; Iv. 15, 12), znak prepoznavanja njegovih učenika pred svijetom (Iv. 13, 35). Krist zapovijeda svojim učenicima da ljube jedni druge »kao što sam vas ja ljubio« (Iv. 13, 34), a on je dao čak život za ljude, — dakle, i mi smo dužni davati život za svoje bližnje (1 Iv. 3, 16). Kršćanski princip ljubavi uključuje krajnje angažiranje čovjeka, čak do smrti, za sve svoje bližnje; tu se ne radi tek o nekom savjetu, nego o zapovijedi, osnovnoj zapovijedi Kristovoj. Ljubav čovjeka prema čovjeku, i to ona najaktivnija, nalazi se dakle u samom srcu kršćanstva. Ta zapovijed nalaže priznati svakog čovjeka kao cilj. Nije moguće biti vjeran Bogu bez vjernosti i samom čovjeku. Nije moguće braniti Božja prava a da se ne brane i prava ljudska. Po svojem pozivu kršćanin nije samo čovjek Božji, nego je on također čovjek ljudski, tj. pozvan na herojsku ljubav prema ljudima. Stoga je individualizam korjenita deformacija kršćanstva.

Kršćanstvo je obvezano na stvaranje velike zajednice ljubavi, velikog pokreta ljubavi. Ako ono to nije, onda je ono bez vrijednosti. Možda mnogi ljudi ne vjeruju u ljubav Božju, jer nikad nisu sreli pravu ljubav čovjekovu. »Praktični« katolik nije u prvom redu onaj koji »ide na misu«, nego onaj koji nesebično ljubi. Velika zapovijed nije ona blagdanska, nego ona svakidašnjeg nadahnuća ljubavi. »Religiozna praksa« ne bi smjela biti mjerena samo prema broju osoba koje »idu na misu«, nego također prema broju onih koji — zbog propusta i ravnodušnosti nas kršćana kroz povijest i sada — podnose glad, stanuju u daščarama, rađe u nepravednim i ponižavajućim uvjetima. Ne želimo ovdje omalovažiti vrijednost dosadašnjih oblika mjerenja »religiozne prakse«. Želimo samo upozoriti na praksu koja katkada čovjeka rastavlja od ljubavi; u miruje njegovu savjest, a ostavlja ga nepokretnim što se tiče prave kršćanske ljubavi prema bližnjemu, — kao u slučaju svećenika i levite o kojima govori Kristova parabola. Krist ima veliko razumijevanje za grešnike, za bludnicu, za ženu zatečenu u preljubi, dok je međutim vrlo tvrd kad govori o određenim »praktikantima« zakona u njegovu vrijeme: to su ljudi koji mole i poste, ali ljubavi nemaju. Međutim, grešnici će biti mnogo oprošteno, jer je ona mnogo ljubila. Odras takva skrajnje laksiističkog shvaćanja kršćanske ljubavi, i time nekršćanskog mentaliteta, jest i to da se mnogi kršćani optužuju što nisu išli nedjeljom na misu, što su petkom jeli meso, a rijetki se optužuju što nisu imali ljubavi, što su zaboravljali one koji trpe, siromahe, bolesne, zatvorenike, što nisu bili pravedni i što se nisu aktivno borili da se uspostavi pravda.

Ovdje bismo Girardijevim mislima nadodali slijedeće, više psihološko, obrazloženje: — Bitna značajka kršćanske ljubavi jest to da želimo izaći iz sebe i sjediniti se s drugima u jedno »Mi«. U knjizi »Kršćanski egzistencijalizam« Gilson citira Gabrijela Marcela kad govori o stvaralačkom nadahnuću takve ljubavi: »Uz recipročnu nazočnost jednoga Ja i jednoga Ti povezuje se iskustvo... neiscrpnog bogatstva, jednoga vječnog, još' koje je

opreka... dosadi« života. Bez okvira onoga »Mi« ljubav može prijeći u destruktivni egoizam, što je negacija kršćanske ljubavi. Prava kršćanska ljubav je ipak izvoriste međuljudskog stvarateljskog oplemenjivanja. Marcel insistira na praktičnim aspektima kršćanske ljubavi, i kaže: »Ljubav stvara, i kad ona prestane stvarati da bi razmišljala o sebi, tada prestaje biti ljubav... Ima neko Mi kad ga ljubav stvara... Po ljubavi ono Ja izlazi iz svoje apatije i postaje stvarateljskim.« U kontekstu stvaralačkog oplemenjivanja i djelovanja, za kršćansku ljubav vrijedi ono »nikada dosta«, »uvijek više«, »uvijek bliže«. Takva ljubav postaje pokretač u recipročnom usrećivanju i uzdizanju ljudi u istini, ljepoti i dobroti, stvarajući okolo sebe sve šire krugove: krug obitelji, krug prijateljstva, krug domovine, krug čovječanstva. Za kršćansku ljubav, na području prakse, vrijedi definicija Saint-Exupéryja: »Ljubiti ne znači — gledati se, nego ići zajedno prema istim vrhuncima«. Takva ljubav odgaja osjećaje bratstva, stimulira duh invencioznosti, duh »gibanja« o kojem govori Maritain u djelu »Integralni humanizam«, duh gibanja gdje je sloboda upotrijebljena uz evanđeosku dispoziciju da budeмо sluge jedni drugima.

Profana dimenzija kršćanske ljubavi

Ljubav bi prema Bogu bila iluzorna ako se ne bi otjelovila u ljubavi prema bližnjemu, ljubav religiozno motivirana bila bi promašena ako ne bi prožimala područje profanoga. Bez toga drugoga imali bismo jednu vjersku alijenaciju, fiktivnu ljubav koja prekriva i kanonizira sami egoizam. »Djeco moja, ne ljubimo samo riječima, nego djelima, istinski. Po tome ćemo znati da smo u istini« (1 Iv. 3, 17—19). Zapovijed ljubavi ne tiče se samo vječnog spasenja ljudi, nego također njihova zemaljskog napretka: kršćanin je graditelj također zemaljskog grada, pozvan da oslobađa čovjeka od ugroženosti također u svjetovnim stvarima; njegova upravljenost prema vječnim horizontima ne sprečava ga da vjeruje u zemaljski napredak, u novo čovječanstvo, u ostvarivanje velikog projekta povijesti. Eshatološka nada ne smanjuje važnost zemaljskih zadataka: tim zadacima dapače ona daje nove motive realizacije. Autentična kršćanska ljubav ide za tim da stvori takvu zemlju da bi se svi ljudi na njoj mogli ostvariti kao cilj; tu su teorijski i efektivno priznata prava svakog čovjeka, bez ikakve diskriminacije.

U kontekstu toga što je rečeno, Crkva siromašnih ne znači Crkvu koja živi od milostinje i daje milostinju, nego Crkva koja brani prava siromašnih, koja se bori zato da više ne bude siromaha: oslobođenje čovječanstva ne može se izvršiti bez ekonomskog oslobođenja. Takva obaveza Crkve ne ostvaruje se po samim deklaracijama načela, dok se konkretne situacije ostavljaju netaknutima. Svaki kršćanin mora uvijek odlučnije sprečavati pokušaje udruživanja kršćanstva i nepravednog ekonomskog i društvenog poretka. Tamo gdje takav savez postoji, religija služi za egoističke interese, i ona je tu vjerska alijenacija. Međutim, vjerska alijenacija, u svim svojim oblicima, mora biti obarana i raskrinkana baš u ime kršćanstva: vjernik se mora nalaziti u prvim linijama među onima koji, stvarno — u svjetlu i duhu evanđeoske poruke, odvažno nastupaju protiv nepravda, protiv alijenacije u ljudskom društvu, a posebno kad se radi o pravednoj raspodjeli bogatstva i reguliranja radnih odnosa, primjenjujući i reformu društvenih struktura uz ograniča-

vanje privatnog vlasništva, — tako da bi prirodna bogatstva mogla zadovoljiti svoju konaturalnu društvenu funkciju za život svih ljudi. Tako, posebno u orijentaciji Drugog vatikanskog sabora, ljubav postaje borbena ne služeći se nepravdnim sredstvima, preobražujuća branići prava ljudi na život dostojan čovjeka, i to preko solidarnog djelovanja onih koji hoće da budu »novi ljudi i graditelji novog čovječanstva«.

I u kršćanskoj perspektivi, proces socijalizacije, usprkos svojem riziku, ima vrijednost pokreta prema širem i bratskijem jedinstvu među ljudima, što i jest zemaljski smisao povijesti. Kršćanstvo dakle usklađuje osobnu i komunitarnu dimenziju čovjeka, i ono prihvaća sve ono zakonito što se nalazi u marksističkim zahtjevima. Takvo novo lice kršćanstva, zacrtano posebno od Ivana XXIII i Pavla VI, upalo je u oči mnogim marksističkim ambijentima, koji danas osjećaju potrebu preispitati svoje ocjene kršćanstva, nazirući mogućnost jednoga konstruktivnog susreta s kršćanstvom na moralnoj, političkoj i ekonomskoj osnovi, te priznajući kršćanstvu određenu revolucionarnu ulogu u tokovima povijesti.

Ovdje je umjesno Girardijevim mislima dodati nekoliko orijentacionih postavki iz konstitucije »Gaudium et spes« (dalje cit. pod GS, »Radost i nada«) Drugog vatikanskog sabora. U toj konstituciji, u poglavlju »O čovječjem djelovanju u svijetu« istaknuto je kako ljudsko društvo sve više prerašćuje u zajednicu svijeta, gdje svaki čovjek svojim radom mora mijenjati u duhu »pravednosti i svetosti« i stvari i društvo, a najprije sam sebe — razvijajući svoje sposobnosti bez prestanka. Takvo vlastito usavršavanje, ako se ono shvati u kontekstu humaniziranja cjelokupnog ljudskog društva, više vrijedi nego ikakvog izvanjsko bogatstvo. »Više vrijedi čovjek po onome što jest, nego po onome što on posjeduje. Također sve ono što ljudi učine za postizanje veće nepravde, šireg bogatstva i humanijeg poretka u društvenim potrebama — više vrijedi nego sami tehnički napredak. Taj naime napredak, koliko god mogao pružiti sami materijal za ljudsko unapređivanje, to unapređivanje — samo po sebi — nikada ne dovodi do ostvarenja« (GS, br. 35). Tehnika sama po sebi, bez nadahnuća ljubavi prema ljudskoj osobi, ne humanizira odnose među ljudima, nego ih dapače može još više dehumanizirati. Otkriće atomske bombe, samo po sebi, nikako ne znači napredak humanizma, dapače moglo bi značiti — samoubojstvo čovječanstva. Spojiti tehniku i kršćansku ljubav prema stvarima u svijetu i prema osobnosti čovjeka, to je službena poruka Koncila, jer »naše doba, više nego prošli vijekovi, potrebno je takve mudrosti koja bi učinila humanijim sve ono novo što čovjek otkrije« (GS, br. 15).

Kršćanski horizonti našeg komunitarnog poziva

Dogmatska konstitucija o Crkvi »Lumen gentium«, prihvaćena od Drugog vatikanskog sabora, ističe to kako je Bog odlučio saopćiti svoj život ljudima, uzetim ne pojedinačno, nego komunitarno, kao narodu«. Čitava povijest spasenja jest povijest progresivnog sjedinjavanja čovječanstva. Savršenstvo čovjeka, njegovo unutarnje jedinstvo ostvaruje se preko sjedinjenja s Bogom i sjedinjenja sa svojim bližnjima. Zajednica Svetog Trojstva produžuje se ovdje u ljudsku zajednicu. Istočni grijeh nije bio samo gubitak milosti ili prijateljstva s Bogom, nego također — samim time — rascjep između unutarnjeg i šireg komunitarnog jedinstva i bližnjih. Babi-

lonska kula simbolizira razjedinjenost čovječanstva: razgovor među ljudima postao je nemoguć, jer je među njima nestalo zajedništva. Time je poremećena i duševna ravnoteža u čovjeku kao pojedincu. U njemu je došlo do dualizma između »tijela« i »duha«, tj. do sukoba između dva sistema vrednota, egoizma i komunitarne oplemenjenosti.

Stoga je i svaki grijeh ne samo nevjernost prema Bogu, nego također nevjernost prema zajednici ljudskoj, rascjep unutarnjeg i izvanjskog jedinstva. Otkupljenje tj. pomirenje čovjeka s Bogom u Kristu jest ponovno izmirenje čovjeka sa samim sobom i s drugim ljudima. Ilustrativan je paralelizam između babilonske kule i blagdana Duhova: na blagdan Duhova ljudi iznova postaju sposobni međusobno se razumjeti, jer je među njima ponovo uspostavljeno zajedništvo. Euharistija je obnova uskrsnog i duhovskog elementa u kršćanstvu i stoga izvor jedinstva među ljudima. Za kršćanina uopće — živjeti znači živjeti skupa s drugima; Crkva je zajednica života i ljubavi, novi narod Božji, tijelo Kristovo, jedan i isti organizam upravljen preko zemaljskog zajedništva svojih udova na vječno zajedništvo života u Bogu. Čovječanstvo tu biva jedinstvena velika zajednica u hodu prema vječnosti. Čovjek kao pojedinac tu nalazi svoj život dajući ga bližnjima, sjedinjuje se u sebi sjedinjujući se s čitavim čovječanstvom. Čovječanstvo treba da postane jedna obitelj gdje svatko uživa u sreći svih drugih i svi uživaju u sreći pojedinoga. To je obećana zemlja prema kojoj idemo, novo čovječanstvo koje gradimo, ideal povijesti. Bog nas je stvorio zato da skupa s njime i našim bližnjima izgradimo zajednicu vremenite i vječne ljubavi. U svojoj knjizi »Da l'anathème au dialogue. Un marxiste s'adresse au Concile«, Carraudy govori ovako: »Za marksistu — ono Beskonačno jest odsutnost i zahtjev, za kršćanina ono je obećanje i prisutnost.« Pravi kršćanin po vjeri znade da zahtjeve ljubavi, koja teži za tim da bude vječna i da pobijedi smrt, može preoblikovati u obećanje i prisutnost Beskonačnoga. Kršćanin znade da je prava zajednica među ljudima ostvariva po vitalnosti jednoga Čovjeka koji je umro i uskrsnuo, čovjeka koji je ujedno i Bog: do takve zajednice u završnom obliku doći ćemo preko uskrsnuća, tada će Kristova pobjeda nad smrću svakom čovjeku omogućiti pobjedu unutarnjeg zahtjeva ljubavi nad neizbeživom tragedijom smrti.

I ovdje možemo Girardijeve misli o komunitarizmu na sveljudskom planu ilustrirati nekim orijentacionim postavkama konstitucije »Gaudium et spes«. Tu se u poglavlju »O misiji Crkve u današnjem svijetu« govori kako griješe oni kršćani koji pod izlikom brige za drugi život »zanemaruju svoje zemaljske dužnosti«, kao i oni koji — rastavljajući vjeru i praksu — misle da »zemaljski poslovi nemaju ništa s religioznim životom. Onaj raskorak između vjere koju ispovijedaju i svagdanjeg života mnogi htjere ubrojiti među veće zablude našeg vremena« (GS, br. 43). Konstitucija opominje posebno biskupe, svećenike i sve pastire duša da se »marljivim studijem tako osposobe kako bi u dijalogu sa svijetom i ljudima bilo kojeg mišljenja mogli doprinijeti svoj udio« u izgradnji jednoga boljeg ljudskog društva, udio u »porastu građanskog, ekonomskog i društvenog sjedinjavanja« Božje obitelji — tj. čitavog svijeta (GS, br. 43). Crkva priznaje današnjem svijetu pomoć koju je ona, za svoje vlastito pročišćenje, upravo od tog svijeta primila. »Svi oni, naime, koji promiču ljudsku zajednicu u stvarima obitelji, kulture, ekonomskog i društvenog života, isto tako i političkog — bilo nacionalnog ili internacionalnog, svi oni — po naumu Božjem — ne malu pomoć doprinose i crkvenoj zajednici... Dapače, Crkva priznaje da je ona mnogo dobila i da može mnogo dobiti od samog suprotstavljanja onih koji

joj se protive ili je progone« (GS, br. 44). Za čistoću Crkve ovdje je važno upravo to da se iz djelovanja Crkve isključuje sve ono što, u mnogim oblicima »ljudskog elementa«, karikira kristalno čisto lice Krista, koji je po svojoj bezgraničnoj ljubavi prema čovjeku »Točka prema kojoj su upravljene želje povijesti i civilizacije, centar ljudskog roda, radost svih srdaca i ispunjenje njihovih težnja« (GS, br. 45).

Marksizam i integrizam

Integrizam je prihvaćanje jednoga zatvorenog i organski povezanog sistema mišljenja i vrednota. Integristički sistem je obilježen aksiološkim (vrijednosnim) monolitizmom, primatom grupe nad cijelim društvom, primatom ustanove nad osobom. Integristički stavovi određuju se uvijek u funkciji neke doktrine, u funkciji neke »vjerske« zajednice, grupe koja se promatra kao povijesna inkarnacija određenih doktrinalnih vrednota i koje su uspjesi kriterij svakog vrednovanja.

Grupa ne može očuvati svoj monolitni karakter osim pod uvjetom da je solidno organizirana, pa se stoga vrednote konačno inkarniraju u institucijama koje određuju aktivnost grupe, tako da se konačno zastupani primat vrednota izgubi i apsorbira u primatu institucija nad osobom, u primatu auktoriteta nad slobodnom inicijativom. U kontekstu svega toga integrizam se orijentira prema totalitarizmu kao formi vlasti, a tu obilježava politička i ideološka netolerantnost. Na kraju cjelokupnog toga procesa, uspjeh institucije i volja auktoriteta postaju kriterijem vrijednosti i istine, dolazi se do »trijumfalističkog« držanja, koje sprečava mogućnost komunitarne kritike i dovodi do gubitka samokritičnosti u objektivnom verificiranju proklamiranih vrednota. Samovolja jačega postaje kriterijem vrednovanja: *l'état c'est moi*, država — to sam ja. Integrista se zatvara u svoj sistem mišljenja, u svoju grupu, u svoju instituciju, i ne može priznati izvan toga nikakve autonomne vrednote. Integrista isključuje mogućnost nekih vrednota koje bi bile zajedničke različitim ideologijama. On ne može dopustiti, na nekom određenom području vrednovanja, susret s onima koji ne dijele njegovo mišljenje. U takvim uvjetima i raspoloženju dijalog je strukturalno nemoguć. Iskušenje integrizma veoma je jako i za kršćanstvo i za marksizam. Tokom povijesti njemu se popuštalo s obadvije strane. Kršćanstvo uzima kao središnju perspektivu prihvaćanje vjere, a marksizam uzima društveno-ekonomsko oslobođenje; težnja je kod jednoga i kod drugoga tim temeljnim vrednotama podrediti sva ostala vrijednosna područja. Tako i kršćanstvo i marksizam smatraju da je spas čovječanstva djelo izabranih: Crkvene zajednice — prema kršćanstvu, proleterske klase — prema marksizmu. U tom kontekstu zajednice i institucije dobivaju temeljnu važnost: predstavljaju dobro i istinu, vojuju protiv zlu i zabludama, tako da na kraju njihov uspjeh i volja njihovih vrhovnih predstavnika bivaju uzdignuti na rang kriterija vrijednosti i istine. Između takvog kršćanstva i takvog marksizma nije moguć dijalog. Taj dijalog ne bi bio moguć ni onda kad bi samo jedan od sugovornika nadvladao vlastiti integrizam. Zato je sasvim naravno to da se marksizam pita u kojoj se mjeri to nadvladavanje integrizma obistinilo, iznad dobrih nakana i riječi, u kršćanskom svijetu; a da se kršćanin upita u kojoj se mjeri ono obistinilo, iznad dobrih nakana i riječi, u marksističkom svijetu.

Dosta marksista danas odbija marksistički integrizam i smatra potrebnim otvoriti dijalog s jednim dijelom kršćanskog svijeta. Kao dokaz za evoluciju u tom pravcu spominju se teze X i XI kongresa talijanske komunističke partije, govori Togliattijevi i Longovi, tekstovi francuskih filozofa Garaudyja, Muryja, Goldmanna, — poljskih filozofa Schaffa i Kolakovskog, — njemačkih filozofa Blocha i Havemanna, — mađarskih filozofa Lukacsa i Markusa, — talijanskih filozofa Gramscija, Lombardo-Radicea. Luporinija i tako dalje.

Što se tiče Katoličke crkve, potrebno je priznati: integrizam je u njoj dugo bio smatran izrazom kršćanske ortodoksije, on se očitovao u ekleziološkoj isključivosti, državnom konfesionalizmu i klerikalizmu. U vezi s takvim shvaćanjem Drugi vatikanski sabor znači povijesni preokret, »kvalitativni skok« izvršen snagom ličnosti Ivana XXII i Pavla VI. Tu je katolička crkva, ostavši vjerna strogo vjerskom pologu svoje prošlosti, potvrdila principe i orijentaciju što čine mogućim dijalog sa svima onima koji su iskreno otvoreni za dijalog: proglašena je vjerska sloboda sa svim implikacijama što odakle proizlaze, izražen je oštrij osjećaj za povjesnost (razvijanje) vrednota i istine, potvrđena je autonomija vremenitoga i svjetovnog u njihovoj sferi, priznate su vrednote sadržane u drugim religijama i u ateizmu itd.

Ovdje želimo istražiti je li marksizam sposoban za sličnu evoluciju. Ključno je pitanje pri tome ono o odnosu pojedinca prema različitim povijesno uvjetovanim faktorima njegova djelovanja. Ako naime pojedinac ne predstavlja autonomno biće i autonomnu vrijednost, nije moguće izbjeći to da se u jednom ili drugom obliku institucionalnog karaktera pojavi integrizam.

U vezi s time nameće se pitanje: je li legitimno preispitati neka marksistička shvaćanja polazeći od načela relativno autonomne vrijednosti osobe? — U pokušaju takva preispitivanja Girardi ističe četiri antinomije u doktrinalnim tumačenjima marksizma.

Prva antinomija: pojedinac i povijest

Problem se sastoji u ovome: ako povijest doista treba shvatiti tako da ona, prema tezi dijalektičkog materijalizma — koliko on zakone povijesnog toka uklapa u cjelinu nužne prirodne zakonitosti, nužnošću svojih zakona apsorbira slobodu pojedinca i onemogućava identitet osobnosti, onda se pojedinac više ne oslobađa alienacije (otuđenja), koje je oslobođenje temeljna inspiracija Marxova učenja. Zbog efikasnije borbe protiv otuđenja čovjeka kao osobe potrebno je dakle ispitati autentično stanovište Marxovo o odnosu pojedinac-povijest. Girardi o tome govori kako slijedi.

Posebno u spisima iz mlađe dobi Marx priznaje originalnost i autonomiju osobe, makar i u njezinu dijalektičkom odnosu prema cjelini prirode. Marxova je središnja inspiracija problem humanizma. Rješenje tog problema u Marxa znači: oslobođenje pojedinca u sklopu cje-

line društva i preko tog društva, čija je povijest usmjerena na to da stvori objektivne uvjete što će omogućiti rješenje čovjekovih osobnih problema i svakome dozvoliti da se ostvari kao cilj. Marxov humanizam nije propagiranje interesa izabrane elite, nego oslobođenje pojedinca u sklopu čovječanstva. Čovjek ne smije dakle biti tretiran u funkciji objekta, kao što se to događalo u kapitalističkom društvu. Po takvoj svojoj temeljnoj orijentaciji vodilo je takvo društvo alijenaciji čovjeka. Alijenacija je, međutim, i svaka druga društvena orijentacija gdje se čovjek kao pojedinac, kao subjekt ne može — bilo zbog kojeg tipa totalitarizma — ostvariti kao cilj, kao samoinicijativni stvaratelj povijesti. Po Marxu — do slobode čovječanstva ne može doći ako se pojedinac gleda kao sredstvo, a ne kao cilj.

Pod aspektom oslobođenja pojedinca u sklopu cjeline društva i preko povijesnog razvoja društva od osobite je važnosti produbljenje marksističkog pojma prakse. Prema Marxu — praksa zapravo nije zadnji kriterij vrijednosti. Praksa se naime određuje u odnosu na ideal slobode. Nije dakle praksa ta koja određuje ideal, nego je ideal to što određuje praksu. Sloboda je dakle to što čini zadnji kriterij vrijednosti, ključ cjelokupnog marksističkog sistema. Iz toga bi onda shjedilo: što se tiče odnosa pojedinca i povijest — praksa treba da se određuje prema vrednosti osobnosti, prema slobodi pojedinca u sklopu i preko solidarno raspoloženog društva. Dalje, ako pojedinac ima vrijednost u sebi, praksa ne može biti usmjerena isključivo na sutrašnje čovječanstvo, nego ona mora promovirati oslobođenje također današnjih ljudi, te pod tim aspektom ni danas osobnost ne smije biti povrijeđena alijenacijom tretmana u kojem se čovjek gleda kao objekt a ne subjekt, kao sredstvo a ne cilj, kao predmet a ne osoba.

Druga antinomija: osnova i nadgradnja

Problem se ovdje sastoji u slijedećem: ako svaku nadgradnju, npr. moral, kulturu, religiju treba doista svesti na ekonomsku osnovu, tada nadgradnje nemaju svoju specifičnu autonomiju, i u tom slučaju identitet osobe nije zaštićen od alijenacije — što je u sukobu s Marksovom humanističkom inspiracijom; ako li nadgradnjama, npr. moralu, ipak treba dati neku — barem relativnu — autonomiju, onda se ne može reći da je ekonomska osnova korijen svake nadgradnje. Evo što o tome govori Girardi.

Historijski materijalizam, tj. dijalektički materijalizam primijenjen na tok povijesti, sve oblike nadgradnje svodi na ekonomsku osnovu. Nameće se kritičko pitanje: mogu li se doista moral, kultura, religija — kao nadgradnje svesti na samu ekonomsku osnovu? Garantira li sama ekonomska osnova relativnu autonomiju u subjektivnom životu pojedinca, kao što to zahtijeva humanistička impostacija Marxove nauke?

Negativan odgovor na slična pitanja nameću neke činjenice ontološkog i aksiološkog reda. Činjenice ontološkog reda jesu: 1. Ekonomske alijenacije ne tumače dovoljno sve oblike ljudske alijenacije (tako npr. fre-

udovsko otkriće podsvjesnoga osjetljivo proširuje područje izvora alijenacije). Marksizam danas, poslije nego je demitizirao nebo, preko nekih svojih predstavnika ide također prema demitizaciji Zemlje. 2. Progres na ekonomskom polju nije ujedno globalni progres društva, i nije dovoljan da usmjeri progres ljudske svijesti u pravcu altruističke plemenitosti. Ne vidi se to da će ljudski egoizam iščeznuti u čovječanstvu budućnosti. Osim toga, ljudski egoizam ne nalazi svestrano zadovoljavajuće tumačenje u okvirima ekonomske alijenacije. Je li ekonomska alijenacija posljedica egoizma, ili je egoizam posljedica ekonomske alijenacije? Po shvaćanju historijskog materijalizma istinito bi bilo to drugo, ali tada ostaje otvorenim pitanje: što je onda dovelo do pojave ekonomske alijenacije, kad već do toga nije doveo sami egoizam? 3. Klasna borba, koja znatno uvjetuje različite ideologije i povijest religije, sama po sebi ne tumači dovoljno nastanak ideologija i religije. Neki suvremeni marksisti smatraju da ekonomsko-društvene promjene neće nužno sa sobom donijeti iščezavanje ideologije i religije. — činjenice aksiološkog reda jesu: ako bi ekonomska osnova doista adekvatno određivala same nadgradnje, više ne bi bilo moguće postaviti nikakvu hijerarhiju vrednota. Ekonomske vrednote imale bi primat i nužno bi bilo smatrati njih kriterijem drugih vrednota na svakom nivou, pa bi tako npr. moral, čiji je karakter to da orijentira ljudsko djelovanje, i sam bio podređen ekonomskoj sferi. To bi međutim učinilo nemogućim ili bestemeljnim svako orijentiranje čovječjeg djelovanja prema nekom idealu, što bi bilo izdaja marksizma. Marksizam bi naime u tom slučaju bio sveden na čisti utilitarizam i economicizam.

Ekonomski dakle progres, da bi bio u stanju uvjetovati progres čovjekov u cjelini, i sam mora biti nečim uvjetovan: ekonomsko oslobođenje će se ostvariti samo u svijetu gdje će ljudi biti sposobni prevladati čisto ekonomsko gledište. Režim koji bi od ekonomskog progressa učinio kriterij vrednovanja bio bi u proturječju sa središnjim nadahnućem marksizma.

Područja ljudske aktivnosti moraju dakle imati određenu autonomiju da bi se stvaralačkom inicijativom pojedinca mogla razvijati: znanstveno, historijsko, filozofsko istraživanje neće biti plodno za praksu, ako ono nema potrebnu autonomiju. Naravno da je pri tome autonomija pojedinih sfera čista apstrakcija, ako nema neku formalnu i stvarnu juridičku slobodu. Tako npr. nije moguće ozbiljno povijesno istraživanje ako povijest promatramo tek kao sredstvo u službi politike: u tom slučaju povjesničar nema slobodu koja je nužna da bi se do kraja mogle primijeniti metode discipline. Ne može se također pomišljati na pravi filozofski napredak dok god vjernost dirigiranoj ortodoksiji uvjetuje svako osobno istraživanje. Mišljenje je u stvari zabranjeno tamo gdje je zabranjeno drugačije misliti. Isto tako na području umjetnosti: dok se na umjetnost gleda isključivo u funkciji politike, bit će ograničena njezina sloboda izražavanja i presušit će njeni izvori inspiracije. — nužnost preispitivanja pragmatičkog kriterija istine potvrđena je danas, barem implicitno, od onih marksista koji priznaju pluralizam ideologija sposobnih upraviti ljudsko djelovanje prema progressu, i koji pripisuju i samoj vjeri revolucionarno nadahnuće.

Priznavajući relativnu autonomiju različitih vrijednosnih sfera, posebno priznavajući autonomiju ideologija, marksizam otvara mogućnost dijaloga na razini zemaljskog morala: tako neki marksisti priznavaju djelomično slaganje između obnovljenoga kršćanskog i marksističkog morala.

Međutim, marksisti većinom i dalje smatraju religiju alijenacijom. Takav sud, međutim, donesen u ime ekonomskog oslobođenja čovjeka, nije više istinit o religiji uopće, nego samo o nekim povijesnim oblicima religije. Zbog toga neki marksisti, ostajući vjerni ateizmu, napuštaju tezu o religiji kao alijenaciji.

Što se tiče sveze između ateizma i obnovljenog marksizma, M. Reding je prošle godine u Salzburgu iznio svoju poznatu tezu prema kojoj marksizam u biti nije ateistički, premda je Marx bio ateista. Temelj marksističkog ateizma jest uvjerenje o oprečnosti između religije i društveno-ekonomskog progressa. Ali, ako već dopustimo da religija nije protiv progressa u ekonomskom smislu, ne može se više tvrditi da je religija pod tim vidom alijenacija. Uz jedno takvo shvaćanje religije biva mogućim dijalog između marksizma i kršćanstva.

Treća antinomija: klasa i čovječanstvo

Mora li nužno marksizam smatrati interese proleterske klase isključivim kriterijem vrednovanja, tako da interesi klase prevladavaju nad interesima čovjeka kao takva i time nad interesima čovječanstva? Integristički marksizam odgovorio bi afirmativno, jer se aktualno radi o borbi između izrabljivanih i izrabljivača, robova i gospodara. U toj borbi nitko ne može ostati neutralan: tko nije za proletirijat, on je protiv njega. Ljubav prema neprijatelju nije krepost, nego je slabost.

Personalistički marksizam priznaje, međutim, vrijednost i drugim elementima vrednovanja. Misija proleterske klase sastoji se u službi čovjeku kao takvu. Tu se ne radi o preokretanju situacije u svoju korist na način da eksploatirani postanu eksploatatori, nego se radi o tome da se eksploatirani oslobode kako bi stvorili zajednicu slobodnih ljudi oslobodivši čovjeka kao takva od bilo kojeg oblika alijenacije, onemogućivši da čovjek kao takav bude tretiran kao sredstvo a ne kao cilj. Proleterska klasa tu se stavlja u službu jednoga ideala koji nju nadvisuje i prema kojemu se njezino djelovanje regulira. Moralnost akcije stoga je ovdje centrirana na relativno autonomnu vrijednost osobe.

Osim toga, budući da vrijednost čovjeka nije adekvatno određena samim ekonomskim infrastrukturama, nije moguće međuljudske odnose — pod isključivo ekonomskim vidom — svesti na čisto klasne odnose, pa stoga: marksistički se moral ne može adekvatno definirati kao klasni moral; on uključuje jedan nadklasni humanistički horizont. U tom kontekstu — moguće je pobrinuti se za sutrašnje čovječanstvo samo na način da se ljubi i današnje čovječanstvo. Korelativne autonomne vrijednosti osobe jest univerzalnost ljubavi prema ljudima. Klasna solidarnost i klasna borba ne moraju se dakle nužno suprotstaviti univerzalnoj ljubavi, nego mogu biti shvaćene kao uvjet za njeno efikasnije progresivno ostvarivanje.

U takvoj impostaciji problema odnosa klase prema čovječanstvu — klasna borba ne samo da je spojiva s poštovanjem prema osobi kao takvoj i time prema čovječanstvu, nego se takvo poštovanje prema osobnosti upravo zahtijeva. Bez toga, naime, upada se prije ili poslije u zatvoreni partikularizam grupe, što bi značilo izdaju univerzalnog poziva oslobođenja čovjeka, izdaju Marxove humanističke inspiracije koja ide za zaštitom ljudskog identiteta osobnosti i za zaštitom protiv alijenacije.

Četvrta antinomija: osoba i institucija

Mora li marksizam prihvatiti primat institucije, npr. političkih institucija, nad osobnošću? Solidarizira li se on nužno s režimom diktature? Ta je točka od odlučujuće važnosti za odnos između marksizma i integrizma. U integrizam se, naime, upada kad uspjeh npr. političkih institucija postane jedinim kriterijem vrednovanja u razlikovanju dobra i zla, istine i zablude. Tada institucija ima primat nad osobom. Girardi smatra da takvo shvaćanje nije u Marxovu duhu.

Ako marksizam svedemo na njegovu izvornu, personalističku i komunitarnu inspiraciju, tada on dolazi u sukob s integrističkim monolitizmom institucija. Čovjek se ostvaruje kao cilj samo ako može djelovati kao stvaralac povijesti. U monolitnom režimu to nije slučaj, jer inicijativa individuuma tu stvarno ne postoji. Tu dolazi do novih oblika otuđenja, alijenacije koju je Marx tako efikasno razotkrio u kapitalističkim režimima. Politički monolitni integrizam protivi se svestranom razvoju ličnosti, te samim time dolazi u opreku s marksističkim idealom oslobođenja od alijenacije. Pod tim su vidom, autoritarne forme vlasti i kult ličnosti skretanje od ortodoksnog marksizma.

Marksisti koji se danas orijentiraju u smislu društvenog pluralizma mogu se pozivati na izvornu Marxovu inspiraciju, a ta je personalistička i komunitarna, na njegov ideal oslobođenja osobe, na njegov zahtjev vjernosti masama. Takav pluralizam prihvaćaju posebno marksisti u zapadnim zemljama. On uključuje: autonomiju kulture i ideološki pluralizam, slobodu vjere, laicizam države — koji se isključuje službena državna ideologija i, posebno, službeni ateizam. Nikakva posebna institucija ne bi se smjela smatrati isključivim tumačem dobra za čovječanstvo.

Iz marksističkih principa bez sumnje proizlazi nužnost organizirane i jedinstvene akcije radnika na političkom planu; ali međutim takvo jedinstvo akcije doista je efikasno (u autentičnom smislu efikasnosti) samo ako se ono ostvaruje u izmjeničnom poštovanju slobode. Marksizam treba biti sposoban prihvatiti rizik slobode. Psihološki temelj bilo kojeg integrizma jest nesigurnost. Marksisti će biti vjerni svojem osloboditeljskom pozivu onoga dana kad, na svjetskom planu, prihvate dijalog s ljudima drugog mišljenja, — i to kao slobodni sa slobodnima. Odraslo čovječanstvo zahtijeva dijalog s odraslim marksizmom.

Zaključak

Marksizam može prevladati integrizam svojim unutarnjim razvojem. Takav unutarnji razvoj isključivao bi krajnje naturalističku i kolektivističku verziju u totalitarističkim okvirima. On zahtijeva u prvom redu prihva-

ćanje relativno autonomne, neuvjetovane, vrijednosti osobe kao cilja i kao stvaraoca povijesti te čvrstog temelja za cjelokupnost vrednota. Marksizam će prevladati integrizam priznavši subjektivnost i pluralizam. Personalističko nadahnuće jest izvorna intuicija za *Marxa*, dok je integrizam u marksizmu rezultat u prvom redu razloga povijesnog reda: efikasne borbe protiv individualizma i apstraktnog moralizma, Engelsove primjene principa nužnosti objektivnih prirodnih zakona na samu povijest, političkih i ekonomskih prilika na nacionalnom i internacionalnom planu.

Ali, jedan od glavnih uzroka za komunistički integrizam jest također prisutnost antikomunističkih integrizama svjetovne (npr. fašizam) i religiozne orijentacije. Dok spominjemo marksistički integrizam, moramo priznati i to kako postoji kršćanski integrizam. Nemamo pravo kritizirati marksistički integrizam, ako ne kritiziramo također kršćanski integrizam. Dapače, najvažniji doprinos koji možemo dati da se prevlada marksistički integrizam jest to da u duhu konstitucija Drugog vatikanskog sabora nadvladamo naš integrizam, stvorivši novi mentalitet pluralizma i komunitarizma. Izradba doktrine koja bi bila otvorena za dijalog mora imati i za kršćanske i za marksističke intelektualce vrijednost uzajamne obaveze: raditi na tome da postupno razgovor siđe s neba ideja na zemlju institucija i proživljavanja odnosa. Ovdje kao i drugdje ne možemo se zadovoljiti tek promatrati svijet; radi se o tome da ga preobrazimo.

Dopunjujući Girardija završavamo u kontekstu dijalogalne orijentacije Drugog vatikanskog sabora: za jednu humanu preobrazbu svijeta potrebno je prije svega preobrazba mentaliteta, takva naime gdje će humanističke teorije biti potvrđene humanom praksom. Sa svoje strane — Crkva danas »ne polaže nadu u privilegije primljene od građanske vlasti; dapače — ona će se odreći upotrebe nekih zakonski stečenih prava, tamo gdje bi se ustanovilo da je njihovom upotrebom dovedena u sumnju iskrenost njezina svjedočanstva, ili da novi životni uslovi zahtijevaju drugo uređenje« (GS, br. 76). Crkva traži samo slobodu propovijedanja vjere i slobodu donošenja svojeg suda »kada to traže osnovna prava osobe ili spas duše, — upotrebljujući pritom samo sredstva koja se slažu s Evanđeljem i dobrom svih ljudi, prema različnosti vremena i prilika« (GS, br. 76). Ona želi »njegovati i uzdizati sve što god ima istinita, dobra i lijepa u zajednici ljudskoj« (cit. mj.), bez obzira na različitost mišljenja i nazora među ljudima. Ekstremistički mentalitet monologa sa svojim posljedicama društveno tragičnih nesporazuma morao bi ustupiti mjesto mentalitetu koncilijantnog dijaloga u *produbljivanju*, istine, dobrote i ljepote u ljudskom življenju i djelovanju. Tada bi mnogi nesporazumi i međusobna optuživanja između marksizma i kršćanstva sama od sebe nestala, a kategorije marksističke »društvene pravde« i kršćanske »sveopće ljubavi« mogle bi biti spojene u jednu dezalijenirajuću i evolutivno-dijalektičku sintezu poosobljenja društvenosti i podruštvoavljenja osobnosti, gdje bi umjesto integrističkog partikularizma nastupio pluralistički solidarizam u odgajanju čovječanstva za humanizam.